

А. А. Любая

Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінск, Беларусь

A. Liubaya

National Institute for Higher Education, Minsk, Belarus

УДК 94(476)“15/16”

**ПЕРАХОД ТАТАРСКІХ МАЁНТКАЎ ДА ШЛЯХТЫ
Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XVI – ПЕРШАЙ ТРЭЦІ XVII СТ.:
АСНОЎНЫЯ ТРЫМАЛЬНІКІ,
КОЛЬКАСНЫЯ ПАКАЗЧЫКІ І ЮРЫДЫЧНЫЯ
ПАДСТАВЫ ПА МАТЭРЫЯЛАХ РЭВІЗІІ 1631 ГОДА**

**TRANSITION OF TATAR'S ESTATES TO THE NOBILITY
AT THE SECOND HALF OF XVI – FIRST THIRD
OF THE XVII CENTURY: MAIN HOLDERS,
QUANTITATIVE INDICATORS AND LEGAL BASIS
ON THE AUDIT MATERIALS FROM 1631**

Рэвізія татарскіх маёнткаў, праведзеная па загаду караля і вялікага князя Жыгімонта III Вазы і вядомая як рэвізія Яна Кердэя з 1631 г., з'яўляецца ўнікальнай крыніцай сацыяльна-эканамічнай гісторыі татарскай абшчыны ў Вялікім Княстве Літоўскім ў другой палове XVI – першай трэці XVII ст. Змест гэтай крыніцы можа істотна паўплываць на сучасныя погляды адносна месца татарскай супольнасці ў грамадстве Вялікага Княства Літоўскага.

Ключавыя словы: Татары Вялікага Княства Літоўскага; татаршчызна; шляхецкае землеўладанне.

The audit of the Tatar estates, carried out by order of the King and Grand Duke Sigismund III Vasa and known as the Jan Kerdei' Revision from 1631, is a unique source on the socio-economic history of the Tatar community in the Grand Duchy of Lithuania in the second half of the XVI – first third of the XVII century. The content of this source can significantly affect modern views on the place of the Tatar community in the society of the Grand Duchy of Lithuania.

Keywords: Tatars of the Grand Duchy of Lithuania; Tatar's land ownership; aristocratic land ownership.

Першая люстрацыя татарскіх маёнткаў у Вялікім Княстве Літоўскім адносіцца да сярэдзіны XVI ст. У 1559 г. цівун віленскі Мацей Агінскі правёў рэвізію татарскіх маёнткаў [1, л. 1 ад. – 2]. Неабходнасць рэалізацыі гэтай рэвізіі, як і пазнейшай, праведзенай Янам Кердзею у 1631 г., тлумачыцца дэградацыяй татарскай вайскавай службы як дзяржаўнага інстытута. Праведзеныя мерапрыемствы паказалі, што значная частка татаршчызн – татарскіх маёнткаў, з якіх выстаўляліся вершнікі ў татарскія харугвы – розным шляхам трапіла ў рукі шляхты. Гэта адбывалася як законным, так і не законным шляхам, без згоды манарха. Да таго ж шляхта вельмі часта наогул не несла з гэтых маёнткаў вайсковую службу. З часам працэс пераходу та-

таршчызн у рукі заможнай шляхты і магнатаў Вялікага Княства Літоўскага пашырыўся на столькі, што ў канцы 20-х гадоў XVII стагоддзя ўраднікі, якія мелі ва ўласнасці татаршчызны, «згубілі» кнігу рэвізіі Мацея Агінскага 1559 года, што разам з іншымі кнігамі Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага мусіла захоўвацца ў Канцылярыі, каб не даць магчымасць устанавіць першапачатковы склад татаршчызн [1, л. 2–2 ад.].

Але выканаўчыя рэвізоры скарысталіся копіяй матэрыялаў Мацея Агінскага, якія захаваліся ў прыватным архіве князеў Агінскіх. Таму рэвізія 1631 г. дае магчымасць не толькі зафіксаваць сітуацыю з зямельнай ўласнасцю і вайскавай службай гаспадарскіх татар на стан першай трэці XVII ст., але і адсачыць працэс драбнення і пераходу татаршчызн у рукі шляхты ў дынаміцы на працягу 70 гадоў, якія прамінулі паміж дзвюма рэвізіямі. Складальнікі тэксту рэвізіі 1631 г. настолькі часта звярталіся да рэвізіі 1559 г., што мэтазгодна ў асобнай працы правесці рэканструкцыю апошняй. Гэта, безумоўна, пашырыць нашы ўяўленні пра сацыяльна-эканамічнае становішча гаспадарскіх татар у сярэдзіне XVI ст.

Рэвізія падзяляецца на тры няроўныя часткі: уводзіны, падсумаванне і сам тэкст рэвізіі. Зместу ўласна рэвізіі папярэднічае невялікае ўвядзенне, напісанае яе складальнікам, ашмянскім пісарам Янам Кірдзеям, у якім ён раскрывае глыбокія праблемы сацыяльнага і этна-канфесійнага характару, што прывялі да крызісу татарскай земскай службы [1, л. 1–5]. Фактычна, гэтыя ўводзіны, або тлумачальныя нататкі, – галоўная крыніца, з якой нам вядомы мэты і задачы, якія ставіліся перад рэвізорамі, ход гэтай працэдуры, цяжкасці і перашкоды, якія паўсталі перад упаўнаважанымі ўраднікамі. Аўтар не толькі тлумачыць прычыны, якія падштурхнулі каралеўскую ўладу весці падлік татарскіх маёнткаў, але таксама апісвае сродкі і метады, што шляхта Вялікага Княства Літоўскага, з аднаго боку, і гаспадарскія татары – з другога, выкарыстоўвалі для сабатажу працы рэвізораў.

Пераход татаршчызн да шляхты ў першай трэці XVII ст. паскорыўся і набыў грандыёзны маштаб. Гэта было зразумела для каралеўскай улады. І новая, інспіраваная каралём і вялікім князем, рэвізія 1631 г. гэта яскрава пацвердзіла. Агулам на момант правядзення рэвізіі па шасці татарскіх харугвах у сярэднім больш за трэць татаршчызн перайшло да шляхты.

Але ў розных харугвах доля такой маёмасці, набытай шляхтай, моцна адрознівалася (табл. 1). Самымі высокімі тэмпамі гэты працэс ішоў у Байрынскай харугве сцяга Наваградскага. У асноўным татаршчызны, прыпісаныя да яе, лакалізуюцца ў межах Наваградскага і Слонімскага павеатаў Наваградскага ваяводства, Лідскага павеата Віленскага ваяводства. Таксама да гэтай харугвы былі прыпісаныя некаторыя татаршчызны ў Менскім ваяводстве (у Раванічах, Улановічах і Паложыне), татаршчызны Мсціслаўскага ваяводства. Асобна ў канцы апісання гэтай харугвы падлічваўся сцяг Ардынскі, зямельная маёмасць якога месцілася ў Лоўчыцах пад Наваградкам. Але татары Ардынскага сцяга не адносіліся да гэтай харугвы. Агулам шляхта

набыла 60,25 % зямлі, з якой павінны былі выстаўляцца вершнікі ў склад гэтай харугвы.

Табліца 1

Назва харугвы	Шляхецае землеўладанне (у колькасці коней і %)	Доля татаршчызн ва ўласнасці магнатаў і ўраднікаў у адносінах да шляхецага землеўладання
Байрынская, сцяга Наваградскага	83,75 / 60,25 %	> 70,75 / 84,7 %
Уланская, сцяга Гродзенскага	37,75 / 26,3 %	> 20,5 / 54,6 %
Юшынская, сцяга Троцкага	26 / 16 %	> 11,5 / 44 %
Найманская, сцяга Віленскага	41,5 / 41 %	> 34 / 81,9
Ялаірская, сцяга Наваградскага	42,5 / 47,5 %	> 21,5 / 50,6 %
Кандрацкая, сцяга Мерэшлянскага	12 / 23,5 %	> 6 / 50 %
РАЗАМ	243 / 35,4 %	> 164,25 / 67,6 %

Найменшая колькасць татаршчызн перайшла да шляхты ў Юшынскай харугві сцяга Троцкага – толькі 16 %. Татаршчызны, прыпісаныя да гэтай харугві, кампактна лакалізуюцца ў межах Троцкага і Гродзенскага паветаў Троцкага ваяводства, Віленскага павета Віленскага ваяводства і Слонімскага павета Наваградскага ваяводства. Прычыны такога няроўнага і нераўнамернага пераходу татарскіх маёнткаў да шляхты яшчэ давадзецца высветліць.

Большасць шляхты, якая набывала татаршчызны, з пункту гледжання сацыяльнай стратыфікацыі, можна назваць заможнай. Две трэці з ўсіх татаршчызн, набытых шляхтай, належала прадстаўнікам эліт дзяржаўнага і рэгіянальнага ўзроўню. Сярод уладальнікаў татаршчызн, якія займалі ключавыя дзяржаўныя пасады, можна назваць падканцлера Паўла Стэфана Сапегу [1, л. 6, 8, 12, 24.], ваяводу троцкага Януша Скуміна-Тышкевіча [1, 17 ад., 24 ад.], лоўчага Вялікага Княства Літоўскага Кшыштафа Завішшу [1, л. 19, 27 ад.], смаленскага кашталяна Ежы Храптовіча [1, л. 6 ад.], чашніка вялікага літоўскага Яна Галоўчынскага [1, л. 11, 19], скарбнага Мікалая Бальніцкага [1, л. 33], каралеўскага сакратара Станіслава Себастьяна Бральніцкага [1, 11, 32 ад.], удаву кашталяна троцкага Адама Тальваша, якая валодала татаршчызнамі пасля смерці свайго мужа [1, л. 13 ад., 23], ваяводу смаленскага Аляксандра Гансеўскага [1, л. 25], ваяводу віцебскага Шымана Самуэля Сангушку [1, 24 ад.], сакратара каралеўскага Уладзіслава Кердзея, сакратара каралеўскага Аляксандра Халецкага [1, 31 ад.], лоўчага Вялікага Княства Літоўскага Яна Нарушэвіча, кашталяна віленскага Мікалая Глябовіча [1, л. 34].

Сярод прадстаўнікоў мясцовых органаў улады і мясцовых эліт татаршчызны трымалі дзяржаўца рудніцкі, падсудак ковенскі Марцін Падзеўскі [1, л. 22, 22 ад., 28], падстолі ашмянскі Фабіян Козел [1, л. 22 ад.], падкаморы ваўкавыскі Андрэй Грызна [1, 27, 33], спраўца двароў Яго Каралеўскай Міласці староства гродзенскага Стэфан Бяляўскі, суддзя земскі гродзенскі

Ежи Сапочка, падсудак ковенскі пан Быхавец [1, л. 13 ад.], падсудак менскі князь Кшыштаф Жыжэмскі [1, л. 11], падсудак гродзенскі Кшыштаф Талочка [1, л. 33 ад.].

Шмат якія ўраднікі набывалі татаршчызны, прыпісаныя да розных харугваў. Падканцлеру Паўлу Стэфану Сапегу належалі татаршчызны ўздоўж ракі Вакі, з якіх ён мусіў выстаўляць разам ва Уланскую, Юшынскую, Ялаірскую харугвы чатыры кані [1, л. 6, 12, 24.]. Лоўчы Вялікага Княства Літоўскага Кшыштаф Завішша ў Ялаірскую і Юшынскую харугвы быў абавязаны выстаўляць восем коней [1, л. 19, 27 ад.]. Ваявода Троцкі Януш Скумін-Тышкевіч – «з зямлі Троцкай» аднаго каня ў Юшынскую харугву і аднаго каня з маёнтку Корышч у Троцкім павеце ў Ялаірскую харугву [1, л. 17 ад., 24 ад.].

Сітуацыя склалася такім чынам, што самую вялікую колькасць коней у кожную татарскую харугву выстаўлялі акурат шляхцічы, а не татарскія маршалкі і харужыя – нашчадкі татарскіх нобіляў, вакол якіх, згодна з родавым прынцыпам, першапачаткова складаліся харугвы.

Ва Уланскую харугву сцяга Гродзенскага самую вялікую колькасць вершнікаў (10 коней) са свайго маёнтку Засулле ў Менскім ваяводстве быў абавязаны выстаўляць падсудак менскі князь Кшыштаф Жыжэмскі [1, л. 11], які належаў да старажытнага роду, што выводзіў свае пачаткі ад Рурыкавічаў [2, с. 624, 628]. Яшчэ аднаго каня з маёнтку Дзямідкава ў Гродзенскім павеце Троцкага ваяводства ў гэтую харугву мусіў выстаўляць яго родзіч пан Мікалай Рабей, маці якога княжна Таміла Жыжэмская верагодна прыходзілася сястрой дзеду Кшыштафа – Івану Цімафеевічу Жыжэмскаму [3, с. 96; 4, арк. 76–77].

У татарскай Байрынскай харугве Наваградскага сцяга самымі вялікімі татаршчызнамі валодаў князь Жыгімонт Кароль Радзівіл, «кавалер Мальтанскі». Ён мусіў выстаўляць з двух сваіх маёнткаў: Крошына і Калдычава – 15 вершнікаў [1, арк. 33 ад.]. У гэтую ж харугву з маёнтку Паложын Паны Валовічы выстаўлялі пяць вершнікаў [1, арк. 34], а кашталян Віленскі Мікалай Янавіч Глябовіч з маёнтку Раванічы – чатыры [1, арк. 34].

Самымі заможнымі ўладальнікамі татаршчызн у Юшынскай харугве сцяга Троцкага быў ужо згаданы пан Кшыштаф Завішша, які быў абавязаны выстаўляць 4 кані [1, арк. 19].

У Найманскай харугве сцяга Віленскага буйнымі татаршчызнамі валодалі некалькі шляхецкіх фамілій. Князі Радзівілы з трох сваіх уладанняў у Менскім ваяводстве – Драчкаў, Шэметаў і Паколін – мусілі выстаўляць восем коней [1, арк. 23 ад.]. А ўжо згаданыя паны Казлы з розных маёнткаў – дзевяць з паловай коней [1, арк. 22 ад.].

Ялаірскай харугве сцяга Наваградскага па чатыры кані выстаўлялі паны Аставухі, паны Ельцы і пан Кшыштаф Завішша [1, арк. 27 ад.].

У Кандрацкую харугву сцяга Мерэшлянскага найбольшую колькасць абавязаны былі выстаўлялі паны Казлы: з двух сваіх маёнткаў Панізде

і Святыяны ў Ашмянскім павеце Віленскага ваяводства – 5 коней [1, арк. 25, 25 ад., 29 ад.].

Своеасаблівы характар працэс пераходу татарскіх маёнткаў у рукі шляхты прыняў у Ашмянскім павеце. Тут шляхецкія кланы, звязаныя адзін з адным, вельмі хутка апанавалі старымі татарскімі маёнткамі. І выглядае на тое, што гэта была свядомая і мэтанакіраваная палітыка.

Яшчэ ў XV–XVI стагоддзях па ўсходняй мяжы Ашмянскага павета шырокім паўколам ад Крэва і Лоску праз Мысу, Панары, Урленята да Ластаі размясціліся татарскія асады. Адною з такіх татарскіх мясцін на ўсходзе гістарычнай Ашмяншчыны сталі землі вакол мястэчка Беніца. У XVI ст. на беніцкіх землях побач з татаршчызнамі з’явіліся ўладанні шляхецкіх сем’яў Валовічаў, Камароў і Астравухаў [5, с. 300–307]. А крыху пазней маёмасць у Ашмянскім павеце атрымалі і паны Казлы, якія аздобілі сваё прозвішча прыдомкам Паклеўскія (ад назвы атрыманага маёнтку) [6, с. 72–73]. Відавочна, што згаданыя паны Казлы, паны Астравухі, паны Камары і паны Валовічы ў канцы XVI – першай палове XVII ст. былі цесна звязаныя сацыяльнымі і кроўна-сваяцкім сувязямі. Па выніках рэвізіі 1631 г. гэтыя сем’і з ашмянскіх маёнткаў Святыяны, Беніца, Панізе, Стараселле ды іншых мусілі выстаўляць 24 кані. Большасць гэтых татаршчын былі набыты ў пачатку XVII ст.

У гэты час як Казлы, так і Астравухі паспяхова рэалізуюць свае палітычныя і сацыяльныя амбіцыі. У Івана (Яна) Казла Паклеўскага было чатыры сыны: Фабіян, Габрыель і Філон, а таксама згаданы ў рэвізіі Юзэф [1, арк. 85]. Як адзначае ў сваім гербоўніку Каспар Нясецкі, Фабіян Казёл у другой палове 40-х гадоў XVII ст. займаў урад харунжага ашмянскага, войскага віленскага і каралеўскага сакратара [7, с. 343]. Разам Казлы былі самымі буйнымі трымальнікамі татаршчын і выстаўлялі 17 коней.

У другой палове XVI ст. пачынаецца ўздым роду Астравухаў. Нашчадак дробных землекарыстальнікаў Андрэй Астравух спачатку па сваёй жонцы Гальшке атрымаў частку маёмасці Камароў. Затым у спадчыну да яго перайшлі маёнткі Трэпаўлава і Доўгі Лог (зараз у Маладзечанскім раёне Мінскай вобласці), наданыя яшчэ ў 1547 г. Алёхне Астравуху каралём Жыгімонтам. Таксама ён скупляе некаторыя маёнткі ў мясцовых татар. А ў 1601 г. Самуіл Валовіч прадае яму Беніцу за тры тысячы коп грошаў. Так склалася маёмасць Астравухаў, але затрымацца надоўга ў коле рэгіянальных ашмянскіх эліт ім не было дадзена. Да другой паловы 20-х гадоў Астравухі набралі пазыкаў, і крэдыторы пачалі іх ціснуць. На момант правядзення рэвізіі ў 1631 г. яны ўжо прадалі значную частку сваёй зямлі мясцовай шляхце [5, с. 300–307]. Але за імі ўсё яшчэ былі значныя татаршчыны: у Сучках і Беніцы належала Міхалу Андрэевічу Астравуху [1, арк. 22 ад., 25], у той жа Беніцы Пятру і Рафалу Астравухам [1, арк. 25] і ім жа належала зямля маёнтку Манюшычы [1, арк. 25 ад.], з якіх агулам яны мусілі выстаўляць сем коней. Менавіта ў Ашмянскім павеце працэс пера-

ходу татаршчызн у руці шляхты быў, бадай, самым інтэнсіўным і прайвай гэтага стала іх канцэнтрацыя ў трымальнікаў.

Татаршчызны ў сваёй большасці траплялі не да шараговай павятовай шляхты, а канцэнтраваліся ў руках магнатаў і заможных шляхцічаў, якія займалі высокія дзяржаўныя пасады. Таму і супраціў правядзенню люстрацыі быў вельмі моцным, арганізаваным і прывёў да прафанацыі яе вынікаў. Дастаткова сказаць, што сярод самых буйных трымальнікаў татаршчызн былі ўраднікі вышэйшага рангу і сенатары.

Сярод прычын, па якіх шляхта не выстаўляла вершнікаў у адпаведныя татарскія харугвы, сустракаецца вызваленне каралём і вялікім князем, замацаванае асаблівым прывілеем. Гэта быў адзін законны шлях не выстаўляць з татаршчызн вершніка ў татарскія харугвы. Так, увесь вопіс пачынаецца з апісання татарскага двара на Вацэ, з якіх «татары за сваю ўласнасць да паслугі Рэчы Паспалітай ставілі Конь адзін» у татарскую Уланскую Гродзенскую харугву. На момант правядзення рэвізіі гэтая маёмасць належала Паўлу Сапегу, на той час канюшаму, а пазней падканцлеру Вялікага Княства Літоўскага. Ён атрымаў прывілей, «якім Кароль Яго Міласць, ад павіннасці ваеннай вызваліўшы, зрабіў ласку выпусціць пад харугву Віленскага ваяводства» [1, арк. 37–37 ад]. Пан Фабіян Казёл, падстолі ашмянскі, і яго брат пан Юзэф Казёл трымалі па спадчыне ад бацькі Святляны ў паўмілі ад Смаргоні, некалі дадзеную татарыну Багдану Махрашевічу. З яе мусіў выстаўляцца «конь» у татарскую Уланскую харугву Гродзенскага сцяга. Але вяльможныя паны з гэтай маёмасці не служылі, як з горыччу адзначыў Ян Кердзей: «засланяючыся прывілеем, што Кароль Яго Міласць зрабіў ласку ад службы ваеннай татарскай вызваліць; волі і рашэнню Караля Яго Міласці Пана нашага Міласцівага падпарадкоўваемся» [1, арк. 85–86]. Значная частка такіх прывілеяў была выдадзена ў пачатку XVII ст., ужо за панаваннем Жыгімонта III Вазы. У некаторых выпадках рэвізорамі нават пазначалася дата выдачы дакументу і яго кароткі змест. Як, напрыклад, у выпадку з панам Абрамам Муравіцкім, які набыў у татар пяць валок зямлі ў Свяцку Гродзенскага павета і 18 снежня 1613 года атрымаў дазвол выстаўляць з гэтай зямлі сваю частку каня не ў татарскую Уланскую харугву Гродзенскага сцяга, а ў павятовую Гродзенскую харугву [1, арк. 402 ад.]. А ў некаторых выпадках проста адзначалася, што прывілей быў выдадзены дзейным каралём.

У некаторых выпадках уяўныя і рэальныя юрыдычныя падставы ігнаравання вайсковай павіннасці з татаршчызн былі больш складаныя. Юрый Літавор Храптовіч, ваявода наваградскі і парнаўскі, кашталян жмудскі і смаленскі, ляснічы мерэцкі і аранскі аднаасобна валодаў татаршчызнамі ва Урленятах Ашмянскага павета, з якіх у Віленскую Уланскую татарскую харугву мусіў выстаўляць трох коннікаў, «але Яго Міласць Пан Храптовіч той павіннасці не выконвае, тлумачыць гэта тым, што татары Фурс і Абрагім Багдановічы Уланы, якія былі забіты ў Інфлянтах, той фальварак Урленя-

та на вечнасць прадаючы Пану Андрэю Тачыле, трывалым запісам сваім, дадзеным на продаж гэтага фальварку, абавязаліся з таго фальварку Урленяты вайсковую службу адпраўляць» [1, арк. 53]. Зразумела, што факт заключэння такой дамовы ўстанавіць было не магчыма, тым больш, што папярэднія ўладальнікі маёнтку загінулі падчас вайны Рэчы Паспалітай са Швецыяй недзе перад 1614–1615 г. і натуральна не маглі выконваць свае гіпатэтычныя абавязкі перад наступным пакупніком. Акрамя таго, татары скардзіліся, што пан Юрый Храптовіч, уласнасць якога месцілася толькі з аднаго боку ракі Лошы (Łostaj), прысвоіў другі бераг, што належаў татарам. Ён загадаў збудаваць там мост і браць з татар маставое. І праз гэта татары збіраліся судзіцца [1, арк 53 ад.].

У асобных выпадках, калі вершнікі з татаршчызн, якія перайшлі да шляхты, не выстаўляліся зусім беспадстаўна, уладары маёнткаў проста не давалі гэтаму ніякіх тлумачэнняў. Гэта таксама адзначалася рэвізорамі. Напрыклад, пан Яраш Загорскі купіў дзве татаршчызны пад Біюцішкамі на Лошы ў Ашмянскім павеце. У рэвізіі аб гэтым маецца такі запіс: «А Пан Загорскі, маючы ў сваёй уласнасці тая абодва двары татарскія, самі дзялянкі з пашамі, сенажацямі, гушчарамі, службы ваеннай сумесна з татарамі не спраўляе. У чым гэтага прычына, аб тым вам справаздачы не дадзена» [1, арк. 69 ад.]. Такім жа шляхам дзейнічалі і вышэйшыя дзяржаўныя ўраднікі, якія, відавочна, мелі магчымасць агрымаць прывілей і не выстаўляць вершнікаў у татарскія харугвы. Пан Ян Галоўчынскі, чашнікі Вялікага Княства Літоўскага меў невялікую татаршчызну ў вёсцы Мікелеўшчызна. З гэтай маёмасці ў сярэдзіне XVI ст. татары выстаўлялі аднаго каня, «... толькі Яго Міласць пан чашнік і папярэднікі Яго Міласці той павіннасці не адбывалі». «У чым прычына гэтага, аб тым справаздачы Яго Міласць не даў і права, на падставе якога тая маёмасць папярэднікам Яго Міласці дасталася, не ўказаў» [1, арк. 165]. Верагодней за ўсё, у выпадках, калі ўладальнікі былых татаршчызн унікалі ад адказаў на законныя пытанні рэвізораў, ваенная павіннасць навогул не адбывалася: ні ў татарскіх, ні ў павятовых харугвах.

Часта ігнаравалі абавязкі ваеннай татарскай службы менавіта тая шляхцічы, якія супольна з іншымі шляхцічамі або татарамі мусілі выстаўляць вершніка, бо валодалі часткай некалі адзінага маёнтка. У прыватнасці, пан Лаўрын Качаноўскі з «вёскі Капацкоўскай» не памагаў служыць сваім сутрымальнікам-шляхцічам [1, арк. 80 ад.].

Пры гэтым дробныя трымальнікі ў асобных выпадках маглі больш адказна ставіцца да сваіх абавязкаў, чым буйныя землеўладальнікі. Напрыклад, паны Гневінскія, якія падзялілі невялікі спадчынны маёнтка каля Гродна аж на чатыры часткі, былі абавязаныя выстаўляць з яго аднаго каня ва Уланскую харугву, «аж да гэтага часу [маецца на ўвазе да моманту правядзення рэвізіі. – А. Л.] ваенную татарскую татарскую павіннасць адбывалі і на кожную патрэбу Рэчы Паспалітай разам з татарамі пад тую харугву аднаго каня

ставілі, аб чым і квіты харужых татарскіх харунжства ўланскага перад намі ўказвалі» [1, арк. 156 ад.].

Такім чынам, рэвізія татарскіх маёнткаў, праведзеная па загадзе караля і вялікага князя Жыгімонта III Вазы, з'яўляецца ўнікальнай крыніцай па сацыяльна-эканамічнай гісторыі татарскай супольнасці ў Вялікім Княстве Літоўскім другой паловы XVI – першай трэці XVII ст. Дзякуючы сістэматычным адсылкам да матэрыялаў папярэдняй рэвізіі, праведзенай Мацеям Агінскім у 1559 г. і якая не захавалася ў складзе кнігі Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага, можна адсачыць працэс пераходу татаршчызн у рукі шляхты ў дынаміцы. На момант складання рэвізіі ўжо больш за трэць татарскіх зямельных уладанняў апынулася ў шляхты. Але інтэнсіўнасць гэтага працэсу адрознівалася ад харугвы да харугвы. Татаршчызны ў асноўным траплялі да магнатаў і заможнай шляхты, якія займалі высокія дзяржаўныя ўрады і пасады ў мясцовых органах улады. Акрамя гэтага, ураднікі маглі і атрымоўвалі прывілеі ад караля і вялікага князя літоўскага, якія дазвалялі замест службы разам з татарамі, выстаўляць коней у павятовыя харугвы. Але некагорыя шляхцічы па надуманых падставах або навогул без прычын ігнаравалі вайсковую павіннасць з былых татаршчызн.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Фонд КМФ-18. – Воп. 1. – Спр. 569. Рэвізія зямель, што былі падараваны татарам, складзена Кердзеем.
2. *Wolff, J.* Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku / J. Wolff. – Warszawa: Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1895. – XXV, [1], 698 s.
3. *Borowik, P.* Jurdyki miasta Grodna w XV–XVIII wieku: stanowy podział nieruchomości / P. Borowik. – Supraśl: Collegium Suprsliense, 2005 – 412 s.
4. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Гродна. – Фонд.1475. – Воп.1. – Спр. 2.
5. *Jankowski, C.* Materiały do dziejów ziemi i ludzi: w 4 cz. / zebrał i wydał C. Jankowski. – Kraków: G. Gebethner i spółka, 1896–1900. Część pierwsza. – 1896. – VIII, 391 s.
6. *Herbarz polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich: w 16 t. / ułożył i wydał Adam Boniecki.* – Warszawa: Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1899–1913. T. 12: Korty–Krzemieniewscy. – 1908. – 400 s.
7. *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego, powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych: w 10 t. / wydany przez J. Nep. Bobrowicza.* – Lipsk: nakł. i dr. Breitkopfa i Härtela, 1839–1845. T. 5. – 1840. – [4], 476 s.

(Дата падачы: 20.02.2020 г.)